

tekst rob aben en jeannette haverkort, landschapsarchitecten

NATIONALE PARKEN ONDER DE LOEP

Hoogste tijd om perspectieven te verleggen

De nationale parken hebben van oudsher als belangrijkste taak de natuur goed te beschermen. Vandaag de dag is er veel beweging rondom onze nationale parken en wordt er, mede door teruglopende beheersubsidies, druk gezocht naar nieuwe toekomstrichtingen. Die zullen volgens ons niet worden gevonden in nieuw beleid of in nog meer principiële discussies. Het lijkt de hoogste tijd om bestaande organisatievormen open te breken en een frisse wind te laten waaien.

Is het mogelijk om met een ontwerpende benadering de natuur weer bij de mensen te brengen? Ondernemen en natuurbouwen samen, kan dat? De ontwerpende benadering zoals die is gekozen bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie is hiervan een inspirerend voorbeeld. Ontwerpers (terug) aan zet!

In het spoor van Yosemite National Park

Het instellen van nationale parken is een initiatief van de Verenigde Staten. Daar bedenkt journalist en landschapsarchitect Frederick Law Olmsted, de vader van de Amerikaanse landschapsarchitectuur (en ontwerper van onder andere het Central Park in New York), een plan om van Yosemite een staatspark te maken. Dit leidt tot de oprichting van het eerste nationale park ter wereld; Yosemite National Park. De eerste twee nationale parken van Nederland waren ook particuliere initiatieven; in 1930 is de

Veluwezoom door Natuurmonumenten uitgeroepen als nationaal park en in 1934 is De Hoge Veluwe opgericht. Vanaf 1969 haakte de overheid aan bij het internationale systeem van nationale parken om de bijzondere natuur te beschermen. Er was bijna dertig jaar overleg voor nodig tot in de periode van 1998 tot 2006 de overige parken werden aangewezen, tot nu 20 in totaal. Deze aanwijzing lijkt enigszins willekeurig, omdat gebieden als de Oostvaardersplassen en de Waddenzee niet zijn opgenomen.

De nationale parken kwamen er na een lange periode van overleg, principiële discussies en beleidsvorming. Het is ontmoedigend om te zien dat het elke keer opnieuw over dezelfde discussies gaat. Zo is de strijd tussen natuur en menselijke aanwezigheid nog steeds actueel. Een ander voorbeeld is de voortdurende gedachtewisseling over de Veluwe, waarbij nog steeds wordt gezocht naar een

Fotocollage van een ondergronds Waddenmuseum in het wad. Ook geschikt voor overnachtingen (impressie: Rob Aben Landschapsarchitectuur).

passende beleidsstatus van dit grootste aaneengesloten natuurgebied in Nederland. In de praktijk blijkt dat, ondanks de vele beleidsdiscussies, het de mensen buiten in het veld zijn geweest die met een pragmatische instelling hebben gewerkt aan het behouden en ontwikkelen van een waardevolle en grootse natuur.

Er is de afgelopen jaren zeker veel bereikt. Gezamenlijk beslaan de parken zo'n 120.000 hectare, dat is bijna drie procent van het oppervlak van Nederland. De natuur vaart er wel bij, daar ligt al jaren de nadruk op.

Die opstelling zorgt tegelijk ook voor een verkrampte houding richting menselijke activiteiten. De kennis over de Nederlandse natuur is enorm verspreid door onderwijsprogramma's, excursies, publicaties, tentoonstellingen, workshops in de natuur en de nauwe relatie met IVN. De laatste jaren wordt ook meer aan merchandising gedaan door bijvoorbeeld de verkoop van streekproducten.

Er zijn zeker al voorbeelden van samenwerking tussen ondernemers en natuurorganisaties en overheden. Zo is bij het nationaal

park Weerribben Wieden al sinds jaren een NGO (niet-gouvernementele organisatie) actief – Waterrijk – die vanuit een marketingvalshoek opereert en probeert samen met ondernemers Weerribben Wieden op de kaart te zetten. De nationale parken zijn de afgelopen decennia meer opengesteld voor extensieve recreatie, zoals wandelen en fietsen. De aanwezigheid van de bezoekerscentra speelt bij al deze activiteiten een belangrijke rol.

Wie is verantwoordelijk?

De laatste jaren is er opnieuw veel beweging rondom de Nederlandse nationale parken. Sinds 2011 (Kabinet Rutte I) vallen deze parken niet meer onder de verantwoordelijkheid van het Rijk, maar onder de vleugels van de provincies, die de verantwoordelijkheid soms weer doorschuiven naar gemeenten. De decentrale overheden gaan hier wisselend mee om en hebben naar eigen inzichten vormgegeven aan het bestuur van de nationale parken. Inmiddels worden de

parken als een hete aardappel heen en weer geschoven en de regie lijkt al een tijdje zoek. De verschillende bestuurslagen kunnen geen echte slagkracht ontwikkelen.

Nu ook nog de subsidies worden teruggeschroefd, blijken veel nationale parken moeite te hebben hun broek op te houden. Door het eenzijdige natuurdenken zijn slechts mondjesmaat ondernemers en andere economische pijlers dan toerisme toegelaten in de gebieden. Dat maakt dat de parken eenzijdig en kwetsbaar zijn, en niet goed kunnen reageren op de huidige veranderde omstandigheden.

Sinds een paar maanden zijn enkele leden van de Tweede Kamer toch weer bezorgd geraakt en trekken ze zich het lot van de nationale parken aan; hebben sommige gebieden toch rijksbelang? Er zal nu nader worden onderzocht of er toch enkele nationale parken moeten worden aangewezen die een (inter)nationale betekenis hebben én rijksbescher-

Fotocollage van een rietkenniscentrum in Nationaal Park Weerribben-Wieden; onderzoek, marketing en beleving versterken elkaar (impressie: Rob Aben Landschapsarchitectuur).

Nationale Parken
 - niet omheind
 - geen entree
 - natuur als kern, cultuur op tweede plaats
 - verblijven niet geïntegreerd, alleen kleinschalig
 - enkele voorzieningen/attracties veelal in de randen
 - prototype: Weerribben Wieden
 (ca 1-4 milj bezoekers/jaar (schatting 2004))

Nationaal Park exclusief
 - omheind
 - entree
 - nadruk ligt op natuur
 - geen verblijven
 - enkele voorzieningen/attracties: in het midden!
 - prototype: Park Hoge Veluwe
 (ca. 500.000 betalende bezoekers per jaar)

Nationale Landschappen
 - niet omheind, onderdeel van een streek
 - geen entree
 - cultuur en in mindere mate natuur
 - verblijven niet geïntegreerd
 - prototype: Stelling van Amsterdam

stadsparken
 - vaak omheind
 - geen entree, openbaar
 - verblijven (wonen) buiten het park
 - cultuur en natuur hand in hand
 - enkele voorzieningen in en veel buiten het park
 - prototype: Vondelpark
 (ca. 13 milj bezoekers/jaar)

attractie-/pretparken
 - omheind
 - entree
 - nauwelijks natuur
 - veel voorzieningen, attracties
 - prototype: Slagharen
 (ca 1,4 milj bezoekers per jaar)

dierentuinen/ attractieparken
 - omheind
 - entree
 - natuur en cultuur
 - verblijfsvoorzieningen buiten het park
 - veel voorzieningen en parksetting, in evenwicht
 - prototypen: Burgers Bush (ook de Efteling en Duinrell!)
 (ca 1,5 milj bezoekers per jaar)

Typologische vergelijking van nationale parken met andere parken, zoals pret- en stadsparken (Rob Aben Landschapsarchitectuur).

ming krijgen. Deze gebieden worden gelift en moeten een (inter)nationale uitstraling krijgen; grootse natuur met allure. De tijd lijkt aangebroken om de status, het beheer en de plaats in de maatschappij van de nationale parken opnieuw te bezien.

Van sectorale voorziening naar beleving met allure

Het sectorale beleid in de ruimtelijke ordening sinds de jaren zestig van de vorige eeuw heeft geleid tot het scheiden van functies. Van oudsher staan in de Nederlandse nationale parken vooral de natuur en het natuurbeheer voorop. Kijk voor een bewijs daarvan maar eens op hun websites: hier is direct te zien dat de natuur en het natuurbeheer centraal staan. Op vergelijkbare Amerikaanse sites staat de beleving centraal; het spektakel, wat kan ik er doen. Ook andere functies, zoals recreatie, verkeer en wonen, worden in ons land vaak sectoraal benaderd. Als in het beleid is opgenomen dat een gebied toegankelijk moet worden voor recreatie, dan

worden er fiets- en wandelpaden aangelegd conform doelgroepentypen. Zo komt de voorziening centraal te staan en ontstaat een soort sectoraal voorzieningsdenken, dat leidt tot een eendimensionale fysieke inrichting. Zo is er in Weerribben-Wieden een uitgebreid fietsknooppuntennetwerk. Toch is er maar 2,5 kilometer aan fietspad, waarbij je echt even in het gebied lijkt te zijn. Ook een spannend laarzenpad geeft maar een paar honderd meter een echte gebiedsbeleving van 'erin' zijn.

Als het wandelen en fietsen 'in' een gebied al moeilijk is, dan is het helemaal moeilijk voor te stellen dat er overnachtingsmogelijkheden zijn waarbij een ultieme gebiedsbeleving wordt aangeboden. In Nederland zijn enkele overnachtingsmogelijkheden in een nationaal park aanwezig. Vaak zijn dit vrijwillige, gerenoveerde boswachterswoningen of arbeidershuisjes. Volgens Staatsbosbeheer zijn deze woningen niet of nauwelijks rendabel te exploiteren, met name vanwege

de kleinschaligheid en de hoge onderhoudskosten.

Het prikkelende onderzoek Krugerpark.nl van het Innovatienetwerk concludeert dat innovatieve verblijfsconcepten inhoudelijk en financieel haalbaar zijn, en zelfs opbrengsten kunnen genereren om een bijzonder natuurgebied in stand te houden. Gasten betalen graag extra voor een bijzondere landschapsbeleving. In ruil daarvoor zou de exploitant van de verblijfslodges medezeggenschap krijgen over inrichting en beheer van de natuur. Het lijkt dus om meerdere redenen zinvol om te zoeken naar mogelijkheden om de ultieme gebiedsbeleving aan een

brede doelgroep te presenteren, waarmee het gebied zelf ook is geholpen.

Door deze sectorale benadering hebben bestaande recreatievoorzieningen traditioneel gesproken een hoog gehalte aan sturing en kneuterigheid. Ook de uniforme aanleg van parkeerplaatsen op de foute plekken mist volledig het doel. Dus voorzieningen genoeg, maar zou het niet veel meer moeten gaan om wat die voorzieningen bewerkstelligen? En of zij werkelijk de omgeving representeren? Bij het uitstappen uit de auto wil je direct 'in' het gebied staan, je moet het landschap kunnen ruiken, zien en kunnen aanraken. In de landschapsarchitectuur – denk bijvoorbeeld aan de Engelse landschapstuinen – is vaak alles geënceneerd; niets is zomaar los naast elkaar gelegd maar vanuit de ruimtelijke beleving bedacht. Er zit een verhaal achter, dat de losse functies naar een hoger niveau tilt. Pas dan komt er langzaam iets van de beoogde grootsheid om de hoek kijken.

Ontwerpde benadering

Er speelt meer op dit beleidsterrein: onlangs heeft ook het College van Rijksadviseurs een advies uitgebracht over de toekomst van de gebieden van Staatsbosbeheer. Deze organisatie zit in haar maag met de gewijzigde overheidsbemoediging en de sterk teruglopende subsidies voor natuurbeheer. In het advies worden aanbevelingen gedaan om de waardering en het bezit van Staatsbosbeheer opnieuw te bezien. Er wordt gepleit aan te sluiten bij de grote landschappelijke structuren in ondergrond; de internationale betekenis van Nederland als delta, met de grote rivieren die uitmonden in de Noordzee en Waddenkust. En de nationale structuren van hogere zandgronden en lagere waterafvoerende valleien. Daarnaast heeft Nederland bijzondere, door de mens gemaakte en vervormde gebieden met een internationale waarde.

Er wordt in het advies gesproken over het opstellen van een kaart met ruimtelijk samenhangende, landschappelijke systemen, structuren en patronen waaruit een landschappelijk raamwerk van nationale betekenis voortvloeit. Dit landschappelijke raamwerk zou als uitwerking van de Natuurvisie onder de verantwoordelijkheid van de Rijksoverheid moeten worden opgesteld. Het eigendom van Staatsbosbeheer en andere terreinbeherende organisaties zouden binnen dit raamwerk moeten worden geconcentreerd. De overige terreinen kunnen worden gebruikt als middel om gebiedsontwikkelingen en grondruil mogelijk te maken. Dit lijkt een uitstekende start van het introduceren van een meer ontwerpde benadering, die dicht bij de fysieke werkelijkheid blijft.

Een logisch gevolg zal zijn dat de nationale parken nieuwe stijl als grotere parels ingebed liggen binnen het landschappelijk raamwerk van nationale betekenis. Het betekent ook dat zich binnen de bestaande natuurgebieden een hiërarchie zal aftekenen: parken met een nationale en internationale betekenis (de nationale parken nieuwe stijl) en de gebieden met een provinciale of regionale betekenis. Daarnaast is het zaak om de nieuwe 'allure' voor deze gebieden verder uit te werken. Het lijkt voor de hand te liggen daarvoor ook te kijken naar andere nationale parken in de wereld met een wereldberoemde naam.

Gebiedsbeleving centraal

Om te beginnen, kunnen we zeggen dat deze voorzieningen een kwaliteit nodig hebben die bij het gebied past en het zelfs versterkt. Het betekent feitelijk dat nieuwe voorzieningen juist de versterking van de landschapsbeleving als uitgangspunt moeten hebben, niet alleen bij het gebruik van de voorziening zelf, maar ook gezien vanuit het gebied eromheen. Deze gedachtegang kan op veel recreatievoorzieningen worden toegepast, zoals een fietspad, picknickplek of verblijfsvoorziening. Het betekent ook dat de karakteristieken en waarden van een gebied uitgangspunt zijn voor het realiseren van nieuwe voorzieningen. En dat leidt vanzelf tot een ontwerpde integrale benadering, waarbij de gebiedsbeleving centraal komt te staan in plaats van de sectorale voorziening zelf.

Deze benadering wordt ook al met succes toegepast bij de Hollandse Waterlinie. In een interview met Eric Luiten uit 2002 (gepubliceerd in 'Nederland in de maak', Florike Egmond, Nationaal Archief) wijst hij op het verschil tussen de papieren, de 'planologische logica' van het Groene Hart en de integrale ontwerpde benadering van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De laatste heeft behalve een beschermingsregime ook een ontwikkelingsgericht regime waarin wordt gezocht naar mogelijkheden om een historisch landschappelijk fenomeen van

Lunch in Kruger National Park met zicht op een kudde olifanten en met bezoek van vogels (foto: Jochem Koole).

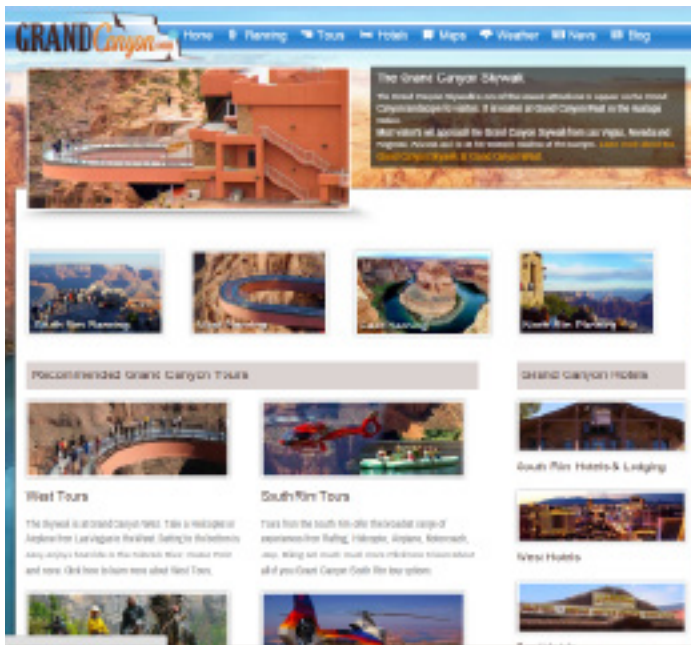
enorme omvang nieuwe betekenissen te geven. Met het Groene Hart blijf je eindelijk aan het schuiven en rommelen. Het is een getouwtrek tussen 'rood en groen', tussen beleid van verschillende ministeries, waarbij rood (EZ) telkens wint en het landschap de grote verliezer is. Bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie winnen landschap én economie.

Nieuwe voorzieningen kunnen zo op twee manieren bijdragen aan de instandhouding van een bijzonder gebied. Als eerste versterken zij de visuele ruimtelijke kwaliteit van het gebied; door de nieuwe voorziening wordt de omgeving versterkt en wordt daarmee het gebied naar de mensen gebracht.

Daarnaast vormen deze voorzieningen een bron van inkomsten die financieel kunnen bijdragen aan de instandhouding van het gebied door de beheerskosten te dekken. Het gaat vooral om integraal denken, zodat uiteindelijk fysieke ingrepen meerdere dimensies meekrijgen. Niet alleen goed voor de natuur, maar ook voor de landschappelijke kwaliteit, voor de recreatie en voor de economie.

Grootse natuur, groots ontwerpen en ondernemen

Landschapsarchitect Jeanette Haverkort: 'In het Krugerpark in Zuid-Afrika at ik springbok op een veranda met uitzicht op

Homepage van Grandcanyon.com: volledig gericht op beleving en op wat je er kunt doen.

Extreme natuurervaringen tegen zwembadtarief

Enkele voorbeelden (uit eigen koker): in nationaal park Weerribben Wieden ligt enorm veel en schoon water, alleen is het helaas niet fijn zwemmen omdat het vol zit met drijvende zwarte veenresten. Toch is het kwaliteitswater potentieel van enorme recreatieve waarde. Kunnen we dit niet ombuigen en kilometerslange drijvende waterbanen aanleggen, waardoor je extreme natuurervaringen kunt krijgen, gewoon tegen zwembadtarief?

Of in datzelfde nationaal park: Vroeger kregen de paarden zogenoemde moeras-schoenen aan om niet weg te zakken in het veen. Kunnen we niet een paardenroute van internationale status maken met een ellenlang netwerk van paden, ermiddenin? Door groots te denken met respect voor de natuur kan de aantrekkingskracht van het gebied enorm verbeteren. Door ondernemers vrijheden te geven kan een afdracht voor bijvoorbeeld beheer worden gevraagd. We denken daarbij niet aan kleine initiatieven, maar alleen aan initiatieven die bijdragen aan de grootsheid van het gebied.

een foerageerplaats waar olifanten drinken in de schemering, en sliep ik in een safaritent waar 's nachts de hyena's langs het hek patrouilleerden. Ik ben niet erg avontuurlijk ingesteld en ging mee met een natuurwandelgroepsreis. Toch vond ik de intense beleving van de omringende natuur en het landschap overweldigend. Weer thuis vroeg ik me af of deze ervaring ook in Nederlandse natuurgebieden kan worden opgeroepen.'

Als beleving centraal komt te staan, maakt de waardevolle natuur daar een integraal onderdeel van uit. Net zoals recreatie, verkeer, landbouw en cultuurhistorie. Maar ook minder tastbare en soms veranderlijke zaken hebben invloed op de landschapsbeleving; het weer, geuren, drukte, de lokale identiteit. Als een gebied qua landschap en natuur een hoge kwaliteit heeft, bijvoorbeeld van internationaal niveau, dan is het belangrijk om hierbij aan te sluiten met het realiseren van nieuwe voorzieningen, en dus te investeren in kwaliteit. Niet alleen vanaf nieuwe voorzieningen zou je een prachtig landschapsgevoel moeten krijgen, maar ook vanuit het landschap, waar het nieuwe element het omringende landschap met de overweldigende natuur weerspiegelt en zelfs versterkt. Een creatieve, innovatieve (ontwerp)houding en een uitstekend opdrachtgeverschap zijn nodig om dit voor elkaar te krijgen. Tenslotte verdient én biedt een landschap dat uniek is op wereldniveau een buitengewone gebiedsbeleving.

Een kandidaat voor een van de belangrijkste nationale parken nieuwe stijl zou bijvoorbeeld de Waddenzee zijn. Dit internationale natuurgebied van 1,1 miljoen hectare groot staat sinds 2009 op de Unesco Werelderfgoedlijst en heeft hiermee een universele betekenis gekregen. De Waddenzee staat daarmee op gelijke voet met gebieden als de nationale parken Yellowstone in de Verenigde Staten, de Kilimanjaro in Tanzania en het Great Barrier Reef in Australië. De Waddenzee is een van de belangrijkste en soortenrijkste natuurgebieden ter wereld. Daarnaast zijn de kracht van eb en vloed, de snelstromende geulen, het steeds veranderende landschap en het spel van wind, licht, lucht en spiegeling allemaal elementen van de beleving als geheel in dit gebied. Het lijkt dan ook een geweldige uitdaging voor landschapsarchitecten om mee te werken aan deze opgave waarbij de landschapsbeleving centraal staat. De horizon is heilig in de Waddenzee, waarom duiken we niet de grond in: een onderwaterhotel dat alleen bij eb te bereiken is? Of een ondergronds museum van allure, alleen te bereiken na een forse waddenloop? Zet u uw bemoderde schoenen wel graag even buiten voor de deur?